

Pake en zijn vee

FROUKJE SANTING

PAKE EN ZIJN VEE

Een reis naar
Zuid-Afrika in 1911

NOORDBOEK

© 2025 Froukje Santing | uitgeverij Noordboek

Omslagontwerp en boekverzorging: Barbara Jonkers

Auteursfoto: Menno Hoope

ISBN 978 94 6471 398 5

NUR 686

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van uitgeverij Noordboek, Hellingbaas 1, 8401 JH Gorredijk, Nederland – info@noordboek.nl.

Bij de productie van dit boek is gebruikgemaakt van papier dat het keurmerk van de Forest Stewardship Council (fsc) mag dragen. Bij dit papier is het zeker dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid.

Noordboek is onderdeel van
20 leafdesdichten en in liet fan wanhoop bv

www.noordboek.nl

TER HERINNERING AAN PAKE
GERBEN HESLINGA
(1883-1942)

‘Wat me vanaf het moment dat ik over zijn overzeese
avontuur hoorde, zowel fascineerde als ontroerde,
is zijn menselijke moed.’

‘Er gaat veel tijd voorbij voordat wat ooit werd uitgewist weer aan het licht komt.’

— Patrick Modiano in *Dora Bruder*

‘Ik denk niet dat ik veel heb verzonnen, maar ik heb me wel veel verbeeld.’

— Giuliano da Empoli in *NRC*

‘Volgens de beroemde 19de-eeuwse Duitse historicus Johann Gustav Droysen volsta je bij het vastleggen van de waarheid over een tijdperk nooit met de kale feiten alleen, maar moet je ook je verbeelding laten spreken.’

— Michel Krielaars in *NRC*

‘Er is iets waar niemand naar kijkt en dat ga ik nu eens doen, en dan zie ik dingen die nog nooit gezien zijn.’

—Auke van der Woud in *de Volkskrant*

INHOUD

PROLOOG 11

DEEL 1

1	Klavervlei, dat je hier bent kan geen toeval zijn	17
2	Kaapstad, aankomst in <i>a white man's land</i>	27
3	Ook in Friesland heerst een ongeken- de, emotionele pro-Boer-stemming	36
4	Port Elizabeth, zowel het vee als de Nederlandse begeleiders op klompen krijgen veel bekijks	44
5	Bedford, jouw pake Gerben zou hier gewerkt kunnen hebben	47
6	Springfontein, na vijf maanden zonder regen is alles zo goed als uitgedroogd	57
7	Armoede, de belangrijkste drijfveer om te emigreren	60
8	Bloemfontein, de opkomst van de Friestelersvereniging	70
9	Tweespruit, plots treed ik echt in de voetsporen van pake Gerben	86
10	Ladybrand, in wat voor wespennest is pake Gerben terechtgekomen?	95

DEEL 2

11	Terug in Nederland blijft een zeker gevoel van afwezigheid en leegte knagen	103
12	De lust in Nederland om in Zuid-Afrika te boeren is gering	113
13	De Bedfordfarm: 'Hier werken op het ogenblik een goed 800 kaffers en 60 witmensen'	122
14	Verbazingwekkend hoe weinig aandacht er is voor de cultuurverschillen tussen Hollanders en Afrikaners	132

15	Verteert een onstilbare heimwee naar het heitelân hem?	141
16	Hij kan de gewoonten van de Boeren doorgronden, maar kan hij zich die ook eigen maken?	153
17	Het Afrikanerdom is geen mensenwerk, het is de schepping van God	165
18	Potchefstroom, na de Boerenoorlog worden hier de witte Boeren opgeleid	170
19	Enkele dagen voor mijn vertrek uit Volksrust is de winter al voelbaar	182
20	Weten dat je op je plek bent is een privilege	187

EPILOOG	195
MET DANK AAN	199
NOTEN	201
BRONNEN EN LITERATUUR	203

ROUTE DOOR ZUID-AFRIKA

W a d d e n z e e

F R I E S L A N D

Menaldum

LEEUWARDEN

Harlingen

Franeke

Wirdum

Weidum

Mantgum

Oosterwierum

Bozum

Lutkewierum

Bolsward

Nijland

Sneek

Roordahuizen

Akkrum

Heerenveen

De Greidhoek

PROLOOG

‘Nieuwsgierigheid is de dochter der jaloezie.’

– Molière

Zondag 18 januari 1942. Nederland zucht al ruim anderhalf jaar onder de Duitse bezetting en het is een van de strengste winters ooit. Wekenlang blijft het kwik ook overdag ver onder het nulpunt, met uitschieters naar min 23 graden. Niet bepaald een geschikt moment voor een kostwinner van een betrekkelijk arm gezin om te overlijden. En toch is dat wat mijn Friese pake Gerben Mattheuszoon Heslinga (1883), melkknecht en tonnetjesleger van beroep, die zondagavond na een kort ziekbed doet. Het kost de grafdelver op de begraafplaats op de terp aan de Tsjerkebuorren, de oorspronkelijke dorpskern van Oostervierum, een volle dag om uit de bevroren grond een gat te hakken dat diep en lang genoeg is voor de lijkkest van een volwassen man. Wie over een goed oor beschikt kan op een windstille dag zijn zuchten en steunen, en een enkele krachtterm, nog horen.

Vier dagen later ploegen de begrafenisgangers – onder wie mijn beppe Janke Gerbens, oom Mattheus en mijn moeder Folkertje Janke – door de kniehoge sneeuw. In pakken is het uit de hemel blijven vallen. En alsof het allemaal al niet miserabel genoeg is, die morgen is een ijzige zuidoostelijke wind opgestoken die vrij spel heeft in het vlakke land. Ook al hebben de begrafenisgangers kranten onder hun dikke jassen gevouwen, de kou nestelt zich wreed in hun botten. Als ze op de begraafplaats aankomen, zijn de dragers al dusdanig verkleumd dat het hen niet lukt om met de deinende lijkkest op de

schouders driemaal rondom de begraafplaats te lopen. Na de eerste ommegang wordt het heilige ritueel – verwijzend naar de drie-eenheid: de Vader, de Zoon en de Heilige Geest – schielijk gestaakt en schuiven ze pake Gerben haastig in zijn graf.

Niemand heeft op die barre winterdag in de gaten dat ze niet alleen hem begraven, maar ook een deel van zijn leven waarover hij nooit sprak. Een verhaal dat zich op een zondagmiddag in het Fries Museum in Leeuwarden als een pistoolschot in mijn leven boort. Ik ben er voor de tentoonstelling *Ferhaal fan Fryslân*: honderd verrassende objecten en documenten uit de eigen collectie die elk een deel van de geschiedenis van de provincie belichten. Bij de brieven van Friezen die naar de Verenigde Staten en Canada emigreerden – driekwart van de Nederlanders die tussen 1880 en 1914 daarnaartoe vertrokken, kwam uit Friesland – jaagt een onzichtbare hand me terug naar de zolder van het huis waar beppe Janke woonde, op De Dille in Oosterwierum. In mijn kinderjaren heb ik daar menig uurtje doorgebracht en er ooit een boek – zo’n ingebonden exemplaar met een kaft van groen linnen – gevonden, met op het schutblad een tekst in kroontjespenletters: ‘*Boerenoorlog 1903*’.

Mijn kinderfantasie was er behoorlijk door op hol geslagen. Ik verzon dat pake Gerben in die Boerenoorlog tegen de Britten had gevochten. Waarom lag dat boek, waarvan ik me de titel niet kan herinneren en dat is zoekgeraakt, anders op de zolder? Duizenden kilometers verwijderd van de plek in Zuid-Afrika waar de merendeels van oorsprong Hollandse Boeren zwaar hadden geleden. De Britten hadden brede sporen van vernieling door de toenmalige onafhankelijke Boerenrepublieken Transvaal en Oranje-Vrijstaat getrokken. Naast de vele doden die er te betreuren vielen, waren meer dan de helft van de boerderijen platgebrand, en was het vee gevorderd, geroofd of gedood. Zeker 230.000 mensen – witten, kleurlingen en zwarten – werden opgesloten in interneringskampen; 46.000 overleefden het niet.

Van die verschrikkingen en ontberingen, die ook in Friesland een ware Boerenrage veroorzaakten, had ik als kind natuurlijk geen weet. Laat staan dat ik wist dat de Vereeniging van Vrede op 31 mei 1902 een einde maakte aan de Boerenoorlog. Ik voelde vooral bewondering voor pake Gerben, en trots. Beppe Janke mocht dan een tamelijk kille en afstandelijke vrouw zijn die weinig interesse toonde in haar kleinkinderen – de reden waarom ik, zodra de gelegenheid zich voordeed, naar de zolder verdween – ik had in ieder geval een vrijbuiters in de familie gehad. Een man met avontuursbloed. Een troostrijke en jaloersmakende gedachte tegelijk.

Logeerweekend na logeerweekend puzzelde ik een opwindende wereld bijeen. Een wereld die in het Fries Museum in Leeuwarden in de vorm van een herinnering die kennelijk decennialang in een afgesloten compartiment van mijn brein lag opgeslagen, plotsklaps tot leven werd gewekt. Begreep ik het goed, was pake Gerben misschien niet als soldaat, maar mogelijk ook als landverhuizer naar Zuid-Afrika afgereisd? Probeerde hij, net als al die andere Friezen die in die tijd waren bevangen door de landverhuizerskoorts, de armoede in het *heitelân*¹ te ontvluchten? Of bestond er naast dat brede emigratieverhaal mogelijk een ander verhaal dat om nog onopgehelderde redenen door de kieren van de Friese, Nederlandse en Zuid-Afrikaanse plattelandsgechiedschrijving was geglipt?

DEEL 1